ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТ ПЕН ДІНИ ҰЙЫМДАР ҚАТЫНАСТАРЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ

8-ДӘРІС |

Дәріс авторы: философия ғылымдарының докторы, профессор Н.Ж. Байтенова

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

ҚР Мемлекеттік-конфессиялық қатынастарының құқықтық иерархиясы

1-деңгей: Конституция (Негізгі Заң)

I

2026 жылғы Ата Заң (1, 5, 14, 22-баптар). Зайырлылық пен адам құқықтарының жоғары заңды күші.

2-деңгей: Халықаралық-құқықтық шарттар

II

1966 ж. БҰҰ Пактісі (18-бап), халықаралық декларациялар мен ҚР ратификациялаған пактілер.

3-деңгей: Арнайы салалық заңнама

III

2011 жылғы «Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы» ҚР Заңы және ҚР ӘҚБтК мен ҚК нормалары.

4-деңгей: Нормативтік қаулылар мен бұйрықтар

IIII

ҚР Конституциялық Сотының қаулылары (2025 ж. №67-НҚ), Министрліктердің ведомстволық ережелері.

ҚР Конституциясындағы ар-ождан бостандығы мен зайырлылық кепілдіктері

1-бап (1-тармақ)

Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады. Адам және оның өмірі — ең қымбат қазына.

5-бап (3, 4, 5-тармақтар)

Діни негізде саяси партиялар құруға тыйым салынады. Шетелдік діни орталықтардың қызметін, миссионерлерді тіркеу мемлекеттік бақылауда болады.

14-бап (2-тармақ)

Тегіне, әлеуметтік, лауазымдық және мүліктік жағдайына, жынысына, нәсіліне, ұлтына, тіліне, дінге көзқарасына байланысты ешкімді басқаша кемсітуге болмайды.

22-бап (1-тармақ)

Әркімнің ар-ождан бостандығына құқығы бар. Сенім білдіру немесе білдірмеу, діни ұстанымдарды тарату не таратудан бас тарту — жеке азаматтық құқық.

2011 жылғы «Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы» ҚР Заңы

Заңның мақсаты мен құрылымы

- • Қабылданды: 2011 жылғы 11 қазанда (№ 483-IV).
- • Негізгі бағыты: Дін саласындағы қоғамдық қатынастарды заңнамалық реттеу.
- • Құрылымы: 4 тараудан және 25 баптан тұрады.
- • Зайырлылық принципі: Дін мемлекеттен бөлек, бірақ мемлекет діни ахуалды реттеуде бейтарап бақылаушы.

Заңның негізгі қағидаттары (3-бап)

- • Теңдік қағидаты: Барлық діни бірлестіктер заң алдында тең.
- • Мемлекеттік органдарға араласпау: Мемлекет азаматтардың сенімін айқындауға араласпайды.
- • Діни бірлестіктердің мемлекетке араласпауы: Мемлекеттік органдардың қызметін діни ұйымдарға жүктеуге болмайды.
- • Тең бейтараптық: Ешбір дін мемлекеттік немесе міндетті болып белгіленбейді.

Заңның Преамбуласы: Тарихи рөл мен конфессияаралық келісім

Заң преамбуласының тарихи-құқықтық маңызы

▪ Ханафи бағытындағы Ислам:

Халықтың мәдениеті мен рухани өмірін дамытудағы ханафи бағытындағы исламның тарихи рөлін мойындау.

▪ Православтық Христиандық:

Қазақстан халқының рухани-мәдени мұрасындағы православтық христиандықтың тарихи маңызын тану.

▪ Басқа дәстүрлі діндер:

Қазақстан халқының рухани мұрасымен байланысты басқа да діндерді (протестантизм, иудаизм, буддизм т.б.) құрметтеу.

▪ Конфессияаралық Келісім:

Қоғамдық және конфессияаралық келісімнің, діни төзімділіктің (толеранттылықтың) маңыздылығын бекіту.

Діни бірлестіктердің мәртебесі және сатылы тіркеу жүйесі

Жергілікті діни бірлестік

50 азамат

Кемінде елу ҚР азаматының бастамасы бойынша бір облыс, аудан немесе қала шегінде қызмет етеді.

Өңірлік діни бірлестік

500 азамат

Екі немесе одан да көп облыстың өкілдері болып табылатын кемінде 500 азаматтың атынан тіркеледі.

Республикалық діни бірлестік

5 000 азамат

Барлық облыстар мен республикалық маңызы бар қалалардың өкілдері (кемінде 5000 азамат) атынан құрылады.

Діни бірлестіктерді мемлекеттік тіркеу процедурасы

1. Құжаттар жинау

Құрылтайшылар тізімі, Жарғы, хаттама, діни ілім негіздері мен басшылар туралы мәлімет.

2. Сараптама тапсыру

Дінтану сараптамасын жүргізу үшін уәкілетті органға құжаттар пакетін бағыттау.

3. Әділет органына өтініш

Әділет органдарына мемлекеттік тіркеу немесе қайта тіркеу туралы өтініш беру.

4. Тіркеу куәлігін алу

Заңды тұлға мәртебесін беру және Діни бірлестіктердің мемлекеттік тізіліміне енгізу.

Ғибадат үйлерін, іс-шараларды және әдебиеттерді реттеу (7, 9-баптар)

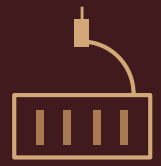

Ғибадат ғимараттары мен орындар

Ғибадат ғимараттарын (мешіттер, шіркеулер, синагогалар) салу және қайта бейіндеу жергілікті атқарушы органдардың келісімімен жүзеге асырылады.

Діни іс-шараларды өткізу тәртібі

Ғибадаттар, діни рәсімдер ғибадат үйлерінде, зираттарда, діни ұйымдардың үй-жайларында еркін өткізіледі. Басқа орындарда жергілікті орган рұқсаты керек.

Діни әдебиеттерді тарату шектеулері

Діни әдебиеттер мен материалдар тек ғибадат үйлерінде, діни оқу орындарында және жергілікті орган белгілеген арнайы тұрақты орындарда таратылады.

Діни білім беру және кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғау

Діни білім беруді реттеу

- • Тек тіркелген діни бірлестіктер ғана рухани (діни) білім беру ұйымдарын құра алады.
- • Бұл оқу орындары мемлекеттік білім стандарты мен лицензиялау талаптарына бағынады.
- • Мемлекеттік мектептерде дін сабақтары оқытылмайды, тек зайырлы «Дінтану негіздері» курсы енгізілген.

Кәмелетке толмағандарды қорғау (3-бап)

- • Кәмелетке толмаған балаларды ата-анасының немесе қамқоршыларының келісімінсіз діни ұйымдарға тартып баулуға тыйым салынады.
- • Балалардың ата-анасының қарсылығына қарамастан діни рәсімдерге қатысуына жол берілмейді.
- • Балалардың құқықтары мен денсаулығын қорғау — мемлекеттік бақылаудың басты басымдығы.

Діни қызмет саласындағы мемлекеттік уәкілетті органдар жүйесі

ҚР Мәдениет және ақпарат министрлігі Дін істері комитеті

Орталық уәкілетті орган. Дін саласындағы мемлекеттік саясатты қалыптастырады, заңнаманың орындалуын үйлестіреді және дінтану сараптамасын жүргізеді.

Облыстық және қалалық Дін істері басқармалары (ДІБ)

Жергілікті атқарушы органдар. Миссионерлерді тіркеу, әдебиет тарату орындарын белгілеу және өңірлік діни ахуалға мониторинг жасау.

Дін мәселелерін зерттеу орталықтары (ДМЗӨ)

Сараптамалық-талдау институттары. Халыққа ақпараттық-түсіндіру жұмыстарын жүргізу және деструктивті діни ағымдардан реабилитациялау.

Дін заңнамасын бұзғаны үшін құқықтық жауапкершілік

Әкімшілік жауапкершілік (ӘҚБтК 490-бап)

- • Тіркеусіз діни қызмет немесе миссионерлікті жүзеге асыру.
- • Діни әдебиеттерді белгіленбеген орындарда заңсыз тарату.
- • Ғибадат үйлерінен тыс жерлерде рұқсатсыз діни рәсімдер өткізу.
- • Санкциялар: Айыппұл салу (50-200 АЕК) немесе қызметті тоқтата тұру/елден шығару.

Қылмыстық жауапкершілік (ҚР ҚК)

- • 174-бап: Діни араздықты немесе алауыздықты қоздыру.
- • 404, 405-баптар: Экстремистік немесе террорлық діни ұйымдардың қызметін ұйымдастыру және қатысу.
- • 182-бап: Экстремистік топ құру және оған басшылық ету.
- • Санкциялар: Бас бостандығын шектеу немесе ұзақ мерзімге бас бостандығынан айыру.

Қазақстандық зайырлылық моделінің ерекшеліктері мен қорытындысы

Қазақстандық модельдің 4 басты тірегі

▪ 1. Зайырлылық пен заң үстемдігі:

Мемлекеттің бейтараптығы, ар-ождан бостандығын қорғау және заң алдында барлық діндердің теңдігі.

▪ 2. Тарихи-мәдени мұраны құрметтеу:

Ханафи исламы мен православтық христиандықтың дәстүрлі рөлін тани отырып, діни плюрализмді қолдау.

▪ 3. Ұлттық қауіпсіздік пен тұрақтылық:

Деструктивті ағымдар мен экстремизмнің алдын алу, қоғамдық тәртіпті заңнамалық қорғау.

▪ 4. Серіктестік пен Конфессияаралық диалог:

Әлемдік және дәстүрлі діндер лидерлерінің съезі арқылы бейбітшілік пен ынтымақтастықты насихаттау.